

EVİN VE EV İŞLERİİNİN KADINLIĞIN İNŞASINDAKI YERİ

“Ev kadınlığı”, her ne kadar kadınların “doğal” eğilimleri ve özelliklerine baglansa da, tarihsel bir konumdur. Kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte ev ile iş yerinin ayrılması, evin ekonominin dışında bir “yer” haline gelişti, ekonomi ile ilişkilendirildiğinde de ancak tüketicilik konumu atfedilmesi, son yüz elli- iki yüz yıllık tarihin bir görünüşüdür. Daha önce ev işleri ve çocuk bakımı yine esasen kadınlar tarafından yürütülmüş olsa da, ev ile çalışma mekâni arasında bir ayrışma olmadığı için, “ev kadını” kavramı henüz gelişmemiştir. “On dokuzuncu yüzyılda, hane halkı gelişiminin araştırılması sırasında rastlanan en çarpıcı olgular, hanenin kamusal kaygılarından kopuşu ve son derece özel bir dünyaya geçişti ile ev hayatının özenle düzenlenmesidir” (Davidoff 2002:144). Evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarılanması, erkeklerin “diş” dünyaya açıldıklarında kadın ve çocukları bu temiz yerde bırakmaları, içinde yaşadığımız kültürün en belirleyici ve güçlü örüntülerinden biri, belki de birincisidir. Evin ve ailenin böyle kutsallaştırılması, ora-

da olup bitenlerin tamamen görünmez kılınmasına hizmet etmiştir. Böylelikle, aile içindeki eşitsizlikler, şiddet ve ta-hakküm, istismar ve baskı, "özel" alanın sorunları olarak görmezden gelinirken, evdeki ikilidir ilişkilerinin "dış" dünyadakilerle sürekliliğinin de üzeri örtülmüşür.

On dokuzuncu yüzyıl ev yaşamına dair örünü tünen kavranmasında, bu dönemin aynı zamanda kadınların namusuna çok yoğun bir önem yüklediği ve ahlaki olaylarda çiftle standartlı düşüncelerin geçerlilik kazandığı bir dönem olması çerçeğinde bir ipucu bulunabilir. Bu düşüncelerin evrimi yavaş bir süreç izledi ve kökenleri daha eskilerde bulunabilir. Serbest bir pazarın kurumlaşması ve buna eşlik eden bireycilik anlayışı, yerleşik toplumsal hiyerarşi düşünencesini yıkmaktadır. Bu gelişmelerin en bariz yaşandığı alan orta sınıfı ve toplumun ahlaki değerlerinin koruyuluğu orta sınıf kadınlarına düştü. Kadınlar, erkeklerden daha ahlaklı, daha namuslu (ve daha temiz) görülmeye başlandı. Dolayısıyla, onların ataerkil oturiteyi zayıflatabilecek piyasa güçlerinin kötülüğünden uzakta, özel yuvalarında ayrı tutulmaları gerekiyordu. Zamanla, kadınların ısetini zayıflatılan bir etken olarak piyasa faaliyetine karşı duyulan korku, ev içinde bile kol emeği içeren her türlü işi kapsar hale geldi (Davidoff 2002:145). Benzer bir biçimde, Amerika'da ev işinin tarihini incelediği çalışmasında Susan Strasser de yirminci yüzyıl başında şiirde, roman ve hikâyede, kadın dergilerinde, görgü kitaplarında evin "sevimlilik, namus ve ısetin buluşluğu yer" olarak kutsandığını anlatır (Strasser 2000:181).

Kadınların gerçek deneyimleri ne olursa olsun, her şeyden önce birer "ev hanımı" olarak tasarılanmaları, bu tipin bir "ideal" olarak güç kazanması, her sınıfın kadınının öznellliğinin kurulmasında son derece önemli bir etken oldu. Bu etkiyi cinsiyet eşitsizliğinin kültür aşırı görüşülerinden

biri olarak görülen ayrımla, yani kadının doğaya, erkeğin ise kültüre ait olduğu düşüncesiyle birlikte değerlendirmek gerekir (Ortner ve Whitehead 1981). Kadınların doğaya daha yakın olduğu varsayıımı, onlara kültür (toplum) ile doğa arasındaki sınırı belirleme işlevi de verdi: Temizleyerek, düzenleyerek, düzeni koruyarak...

Ev işi, en temel anlamıyla, faaliyetlerden, insanlardan ve malzemeden anamlı örüntüler oluşturarak yakın çevrede düzen sağlayıp sürdürmekle ilişkilidir. Böyle bir düzenin yaratılmasında en önemli bölüm, temel bileşenlerin ayırtılarak onların aralarındaki sınırların belirgin kılınmasıdır. Örneğin yemek pişirilmesi, çiğ malzemelerin yeni bir maddeye dönüşümüdür. Bu süreç, malzemeleri daha sonra aile içinde ya da toplumsal bir ritüelde kullanılabilecek bir maddeye dönüştürür (Davidoff 2002: 147).

Mary Douglas da temizlik ve düzen algısının kültürün sınırlarının çizilmesindeki kurucu işlevini çözümlediği *Purity and Danger* (Saflık ve Tehlike) (2000(1969)) isimli klasik çalışmasında, hijyenin doğal dünyaya kültürel örünlüler dayatma çabası olduğunu söyler. Bu anlamda Marksist yazında "yeniden üretim" olarak adlandırılan ve üretmeye göre ikincilleştirilen bütün bir faaliyet alanı, toplumun ve kültürün ortaya çıkışında kurucu önemdedir. Nitekim, feministi kuramdaki "kadının görünmeyen emeği" tartışması, esasen bu faaliyet alanını ve bu alanın asıl özneleri olan kadınların emeğini görünür kılmayı amaçlar.

Feminist kuramda ev ve ev işi

Simone de Beauvoir, *The Second Sex*'te (İkinci Cins) (1952:51) ev işini şöyle tarif eder:

Bu tür bir çalışma, negatif temele oturur: temizlik, pisliğin yok edilmesi, toplama, düzensizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Ve yoksulluk koşullarında herhangi bir tatmin mümkün değil; mezbele kadının terine ve gözyaşlarına rağmen, hâlâ mezbeledir: Yeryüzünde hiçbir şey onu hoş hale getiremez. Kadın tûmenleri kire karşı herhangi bir zafer kazanmadan bu bitip tükenmez mücadeleyi sürdürürler. (...) Pek az iş Sysphus'um işkencesine sonsuzca tekrarlanan ev işleri kadar benzer. Temiz olan kirlenir, kirlenen temizlenir, tekrar ve tekrar, gün be gün. Ev kadını, zamanın dîşindâdır; o hiçbir şey yapmaz, sadecë şimdîyi sürükler.”¹

Beauvoir'ın çizdiği tabloda süreğenlik (*immanence*) hayatın hareketinin bir ifadesidir; tarihin değil. Hayat, zorunluluklarla doludur. Yiyecek hazırlanmalı, hastalara bakılmalı, bebekler büyütülmelidir. Bütün bunlar yapılmadan, “aşkınlık” imkânsızdır. Ancak hayatı sürdürmek için yürütülen etkinlik, Beauvoir'a göre bireyselligin ifadesi olamaz. Anonim ve geneldir, ıupki türün kendisi gibi. Kadınların etkinliği de hayatın sürdürülmesine ve erkeklerle çocukların aşkın bireyler haline gelebilmesine hizmet eder. Erkeklerin özneleri kadın emeğin deseğine dayanır ama bu emek aynı zamanda kadını kendi özneliginden mahrum eder. Ev işlerinin gündelik ve tekrara dayalı doğasına ilişkin feminist perspektif, Beauvoir'da en berrak ifadesini bulur: Kadınlar, ev odaklı yaşadıkları için ikinci cins haline gelmişlerdir. Da-ha sonraki kamusal/özel alan tartışmaları (Lamphere 1993),

1 *Second Sex*, Bertan Onaran'ın çevirisi ile üç cilt olarak basıldı: *Genç Kızlık Çağrı, Evli Kadın, Bağımsızlığa Doğru*. (Payel Yayınları 1970:61) Bu alını, Türkçe çeviride şöyle geçiyor: “Dolayısıyla, sürüyle kadının payına, insanı hiçbir zaman yengiye götürmeyecek bu savaşa her gün yeniden başlamak düşmektedir. Hatta ayrıcalıklı durumlarda bile, elde edilen yengi kesin degildir. Sisypos'un işkencesine ev kadınının yükü kadar benzeyeni azdır; (...) Ev kadını, dolap beygiri gibi olduğu yerde döne döne yıpranmaktadır; hiçbir şey yapmamakla, yalnızca şimdiki zamanı sürdürmektedir.”

cinsiyet eşitsizliğin kültür aşırı nedenlerine ilişkin kuramlar (Rosaldo 1974) da, bu perspektifin birer uzantısıdır: Yaygın olan bu feminist yaklaşılara göre, ev ve ev işleri, kadınlarla erkekler arasındaki farkın yaratıldığı yerdir.

Feminist kuramcılar, kadınların ev içinde harcadıkları "görünmeyen emeği" görünür kılmaya çalışırken, kadınların erkeklerden farkına daha çok, kendi aralarındaki farklara ise daha az dikkat sarf ettiler. Evin kadınlık deneyimindeki kilit önemini vurgulayarak kadınların toplumsal ve siyasal iktidarın dışında tutulmalarının nedenini de bu deneyimde gördüler. Lamphere ve Rosaldo, 1974 yılında yayınlanan *Woman, Culture and Society* (Kadın, Kültür ve Toplum) isimli derlemelerinin girişinde, cinsiyet eşitsizliğinin temelinde, kamusal alan-özel alan ayrimının yarlığını ileri sürdürüler. Özel alan ile çoğu toplumlarda esas olarak erkekler için ulaşılabilir olan kamusal bağlar arasındaki zıtlığın sürekli tekrar eden psikolojik, kültürel ve toplumsal boyutlarından söz ederek, bunu hesaba katan bir kavramsal çerçeve önerdiler (akt. Bora 1997). Carol Paleman (1998) ise, kamusal alan-özel alan ayrılığının modern (ya da kapitalist) biçimini tahlil eder ve kadınların özel alandaki etkinlikleriyle tanımını oluşturularının onların vatandaşlıklarının da erkeklerden farklı biçimde kurulmasına neden olduğunu söyler.

Kimi feminist kuramcılar ise, kadınlığın böyle evle ve başıyla kurulmasının kadınların erkeklerden farklı bir değer bilgisine sahip olmalarına neden olduğunu, dolayısıyla da evin bir kısıtlanma mekâni değil, olumlu bir farklılığın kurulduğu yer olarak algılanabileceğini söylediler. Gilligan (1997) ve El-Hibri (1981), bu kuramcıların iki örneğidir. Gilligan, kadın psişesinin başlangıçtan itibaren erkeklerden farklı kurulduğunu, bunun da onların ahlaki yargılarındaki kategorik farklılığın temelini oluşturduğunu ileri sürdü. Azizah El-Hibri ise, bireylerin değil ama türün başlangıcına

odaklanarak, kültürün ortaya çıkışında erkeklerin kadınlarla duydukları hasedin önemli bir işlevinin olduğunu, "kadınların güçlü bir biçimde ama ölmeden kanayabilmelerinin" onlarda korku ve haset yaratığını ileri sürerek, kamu-sal alanın ortaya çıkışının gerisinde de erkeklerin kadınları dışlayarak bir "erkekler kulübü" yaratta arzularının yattığını, daha barışçı ve egemenliğin olmadığı bir dönyanın kurulabilmesinin erkeklerin bu arzularının üslesinden gelebilmelerine bağlı olduğunu söyledi.²

Kadınlar arasındaki farklılıkların daha çok gündeme gelmeye başladığı 1980'li yıllarda bile ev, hâlâ kadınlık deneyiminin "özü" olarak duruyor, farklılıklar esasen sosyolojik ya da politik kimliklerden kaynaklanan farklar olarak ifade ediliyordu (sınıf, ırk, milliyet gibi). Ev, bir anlamda, bütün farklılıklarına rağmen, kadınların ortaklaşabildikleri deneyim alanı gibi algılanmaya devam ediliyordu. Böyle bir algılama, farklı kadınlık deneyimlerinin ve dolayısıyla farklı kadın öznelliklerinin kurulduğu evin yeterince ele alınmasına neden oldu. Ev, görünmeyen emeğin ve aile içi şiddetin alanı olarak tanımlandığında, "kadınların kamu-sal alana çıkması" sorunsal tartışma çerçevesini belirledi. Evin "kadınlık kültürü ve bakım etliğinin" üretildiği yer olarak algılanması ise, kadınlara özgü olduğu düşünülen sedakârlık, diğerkâmlık gibi niteliklerin yüceltilerek tersinden bir tür cinsiyetçiliğe varılmasına neden oldu.

Ev ve ev işlerini farklı bir perspektifle ele alan bir feminist kuramçı, Iris Marion Young oldu. Young, Beauvoir'ın yaklaşımını eleştirek, ev işlerinin sadece şimdiki zamanın sürdürülmesi ve tekrardan ibare olmadığını söyledi. Ona göre farklılığı kavramak için yuva fikrine ihtiyacımız vardır. "Yuva, öznelinin ve tarihselligin hem yaratıcı/yıkıcı aşkınlık

2 Kamusal alan-özel alan ayrimına ilişkin feminist tartışmaları tahlil eden kapsamlı bir yazı için bkz. Savran (2004).

fikrinden hem de sürekliliğin tarih dışı tekrarından farklı, özgül bir kipini ortaya koyar" (1997:149). Bu nedenle, ev işlerini bir bütün olarak görmek yerine, bunların farklılıklarını, anımlarını, kimin tarafından ve ne amaçla yerine getirildiklerini dikkate almamız gerektiğini söyler. Bu noktada, evi kadınları erkeklerden farklılaşdırın, kendi aralarında ortaklaşırın bir deneyim alanı olarak algılanan ve ev içindeki faaliyetleri birbirinden ayırdetme ihtiyacı duymayan yaklaşılardan ayrılır.

Young (1997:150), evin kişisel bir anlatı ve kimliğin bir parçası olarak okunabileceğini öne sürerken iki düzeyi birbirinden ayırdeder: 1. Sahip olduklarım, uzamda bedenimin birer uzantısı gibi düzenlenmiştir ve benim rutinlerimi desteklerler. 2. Evdeki pek çok şey, uzamın kendisi gibi, kişisel anlatının aktarıcıları olarak tortulmuş kişisel anlamları taşıır. Böylece, evin öznellikle bağlantısı pratik düzeyde de kurulmuş olur; cinsiyet, sınıf, yaş, etnisite gibi özelliklein kadınların ev yaşamlarını nasıl tamamen değiştirebildiğini kayramlaşırma imkânı olabilir (aksi takdirde, evler arasındaki fark ancak bir konfor farkı olarak algılanabilir). Aynı zamanda, evdeki nesnelerin (hem kendilerinin hem birbirleriyle ilişkilerinin- yani düzenlerinin) evde yaşayanlarla bağlantısı da kurulmuş olur. Örneğin orta sınıf evinin "büfe"si ile bunun alt sınıftaki hayatı, aynı şeye işaret etmezler: Biri zenginliğin ve zevkin göstergesi iken ikinci keşfetilenin, modernliğin göstergesidir.

Kültürün bir pratik olarak kavranmasını sağlayan habitus kavramının, kültürel pratiklerin mekanlarından biri olan evin ve ev işlerinin kadınların öznelliginin inşasındaki işlevini anlamakta nasıl bir yeri olduğu bu noktada bir kez daha açıklığa kavuşur: Evin düzenlenme biçimini, eşyaların seçimi, ev işlerinin paylaşımı... gibi pratikler, iki farklı sınıfın kadının gündelik deneyiminde, onların sınıfısal aidiyet-

lerini bir yandan gösterirken bir yandan da yeniden kurmaklaşdır. Bourdieu'nun bütün eserinde gösterdiği gibi, beğeni ve tercihler, asla "kişisel zevk" olarak değil, tersine, sınıfısal konumun bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Ev işlerinin "dogru" yapılmasına ilişkin tutum ve davranışlar da böyledir. Dolayısıyla, ev hizmetlileri ile işverenleri arasındaki fark, onların istihdam ilişkisindeki konumlarının ötesine geçer; bu fark, cinsiyetin deneyimlenme tarzını da belirler. Bu kitapta, cinsiyetin deneyimlenmesindeki sınıfısal farka belirli bir bağlamda, ev hizmetleri bağlamında bakmaya, kadınların sınıfısal şarkılardan anlam sistemleri ile algılayıp yorumladıklarını, bu anlam sistemlerini kendilerine güç devşirebildikleri birer stratejik araç olarak nasıl kullandıklarını ortaya koymaya çalıştım. Young'ın özgün yaklaşımı, özellikle de ev işi/yuva işi arasında yaptığı ayrim, ücretli ev hizmetlerini sınıfısal şarkın deneyimlendiği bir alan olarak ele alırken, önemli bir açılım sağladı.

Ev işi kültürel ve tarihseldir

Davidoff'un Viktorya çağında ev kadınlığına ilişkin çalışması, ev ve ev işinin tarihselliginin tahlil edilmesi anlamında, öncü bir çaba olarak anılmaya değer. Davidoff burada çok önemli iki tarişma yürüttü: Evin şarklı kadınlar için nasıl şarklı anlamlar ve deneyimler yarattığı (hizmetçiler ve ev sahibeleri üzerinden) ile kadınların öznelliklerinin kurulması sürecine nasıl aktif özneler olarak katıldıkları, bu süreci nasıl yönlendirdikleri. Eve ve ev işine tarihsel koşulları içinde bakarak orta sınıf kadınlık anlayışının kurulmasında ev işinin rolünü tahlil ederken Davidoff, "saygınlık" kavramını kullanarak, belirli türde bir kadınlık idealinin nasıl hegemonik bir güç kazandığını dikkat çekti.

...saygınlığın ana hatları ve böylelikle politik oluşumun nihai hedefleri, hem erkekler hem de kadınlar için yuva doktrinleri içinde kalıplandırdı. (...) Evcillik kılığındaki "ayrı alanlar", yalnızca toplumsal cinsiyetle ilgili değildi – çok az fenomen böyledir ve eğer öyle olsaydı bu şaşırtıcı olurdu – bu aynı zamanda kadınları bir hiyerarşide toplumsal grupların oluşumuyla, ulusun yapılandırılmasıyla ve sömürgeleştirilen "diğerlerinin" inşasıyla ve modern devletin şekillendirilmesiyle de ilgiliydi (Davidoff 2002:107).

Böylece Davidoff, evin ve ev işinin yalnızca toplumsal cinsiyetin değil, bütünü bir toplumsal ve siyasal düzenin inşaındaki rolünü göstererek cinsiyet ilişkilerinin sınıf ilişkileriyle nasıl içice geçtiğini hatırlattı. Dolayısıyla, evi ve ev işini artık "kadınların alanı" olarak algılamak yerine, daha geniş toplumsal örüntülerle, sınıfsal yapılarla ve erkeklikle bağlantılarını kurmak mümkün hale geldi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin özgül tarihinde evin ve ev işlerinin benzer bir kurucu öğe olduğunu ileri süren Yael Navaro Yaşın (2000) da Kız Enstitülerinin birer modernleşme aracı olarak nasıl işlev gördüğünü anlatırken, Taylorcu üretim yönetimi anlayışının nasıl ev işlerine uygulanmaya çalışıldığını ve bunun nasıl bir ideolojik örüntü içinde anlatıldığını çözümledi. Yaşın, bu çalışmasında, ev kadınlarının kendilerinin bu sürecin ve örüntünün oluşturulmasında nasıl birer özne olarak hareket ettilerine de dikkat çekti:

birçok Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye tarihçisinin 'modernizasyon dönemi' diye tanımladığı bu devir, kendine özgü doğrusal bir manuğunu ve motorunu olan bir tarih aralığı degildi. Özellikle yirminci yüzyılın ilk yirmi yılında yaygınlaşan Taylorcu rasyonalist söylem, Türk kadınlarını suslurmamış, yalıtmamış ya da pasifleştirmemiştir. Çeşitli kaynaklardan alınuladığım kadınlarla yapılmış söyle-

şiler gösteriyor ki, Kız Enstitüleri ve öğretmenlerine aşina olan orta gelirli Türk kadınları bu yeni Taylorcu verimlilik söylemini aktif olarak kullanmışlardır. Ev idaresi üzerine yazılmış Avrupalı metinleri okuyarak ve çevirerek, yıllıkarda ev Taylorizmi üzerine makaleler yazarak, kendi evlerinde 'doğru' metodlar için tükülü tartışmalara girerek Türk kadınları bir ölçüde bu yeni rasyonalite söylemini içselleştirtiler, ancak günlük mücadeleler içerisinde, onunla bir el-kileşime de girdiler(Yaşın 2000:71).

Orta sınıf kadınlarının ev işinin rasyonelleştirilmesi ide-aline canla başla sarılmaları, onların "kendini inşa" sürecinin içinde, bu sürecin bir bileşeni olarak okunabilir kanısındayım.³ Amerikan orta sınıf kadınları için yirminci yüzyıl başında cereyan eden "ev işinin rasyonelleştirilmesi" tartışması (Strasser 2000), Türkiye'de savaş sonrası dönemde yoğunlaştı. Bu zaman farkı, ev işinin siyasal, toplumsal ve tarihsel gelişmelerle nasıl etkileşim içinde olduğunu bize hatırlatıyor.

Davidoff'la aynı zamanda farklı kadınlık deneyimlerini görünür kılan başka araştırmacılar da ev işinin klasik feminist yazında nasıl orta sınıf ev kadınlığı deneyimi üzerinden tasarlardığını, oysa Batı dışı ülkelerde ve alt sınıflarda ev ve

3 Yaşın'ın önemle üzerinde durduğu konu, yanı öznelerin kendi öznelliklerinin inşasında oynadıkları aktif rolün dikkate alınması. Nükhet Sirman tarafından Türk milliyetçiliğinin orta sınıf kadınlar ve orta sınıf kadınlık ile ilişkisinin ortaya konduğu makalesinde de önemle belirtiliyor: "Milleti oluşturan bireylerin öznelliklerinin millet olgsuyla karışarak üretilmesine bakmak ise toplumsal cinsiyetin özenin en derin katmanlarına iktidar yapılarıyla birlikte yerleştirildiklerini görnneyi mümkün kılar"(Sirman 2002:232). Orta sınıf kadınlar açısından kadınlığın inşasının nasıl iktidar yapılarının yeniden inşasıyla içe-geçekleştigini görmek, aynı zamanda anlam örüntüleri ile maddi ilişkilerin de birbirleri ile nasıl içe-geçtiğini gösteriyor.

Akşit'in Kız Enstitüleri ile ilgili yaptığı dikkate değer çalışmada da bu "kızlar"ın modernitenin neserleri kadar nasıl sessiz direnişçiler de oldukları ortaya konuyor (Akşit 2005).

ev işinin farklı biçimlerde deneyimlendigini gösterdiler. Örneğin Singerman, geçim stratejileri çerçevesinde ev işlerinin alanının son derece geniş biçimde çizilebildigini söyledi (akıl. Collier ve Yanagisako 1987). Feminist yazında ev işlerinin tarih ve kültür dışı imiş gibi ele alındığını, oysa sosyo ekonomik gelişmişlik, çevresel koşullar ve toplumun kültürel değerleriyle birlikte hanenin erişebildiği kaynakların belirleyici olduğunu ileri sürdü.

Alsaneh Najmabadi (1998), Iran modernleşmesinde evin ve ev işlerinin yeniden örgütlenmesinin nasıl bir rol oynadığını tartışlığı *Crafting an Educated Housewife in Iran* isimli yazısında, kadınlar açısından modernleşmenin özgürleştirici imkânları ile discipline sokucu "teknolojileri"nin karşılıklı olarak iş gördüğünü söyler ve ekler: "Modern bilimlerin düzenleyici ve hizaya sokucu rejimi, kadınların gündelik etkinliklerine dayanmaya başladı. Erkekler ulusal politika, ekonomi ve modern sanayi gibi konularda yeni bilimlerde eğitilirken, kadınlar her şyeden önce, ev yönetimi biliminde eğitildiler. Kadının, belirli bir entelektüel ve kültürel bilgiye ulaşmadığı sürece, evini idare edemeyeceğini ileri sürüldü" (1998:102).

Najmabadi'nin ele aldığı Iran modernleşmesi ile Navaro'nun tartışlığı Türk modernleşmesinin orta sınıf ev kadınına verdikleri simgesel ve pratik önem, dikkat çekici benzerlikler taşır. Belirli bir ev kadınlığı tarzı, kişisel bir deneyim alanı olduğu kadar, toplumsal değişim ideallerinin de simgesidir. Dolayısıyla, modernlik, kadınların kendi deneyimlerini anlamlandırmalarında etkili bir çerçeve (ya da anlam sistemi) sunar. Üstelik bu anlam sistemi yalnızca orta sınıfından kadınlar için değil, ev hizmetlileri için de geçerli bir sistemdir. Ancak, iki sınıfından kadınlar bu çerçeveyi aynı biçimde algılamazlar. Örneğin, ev hizmetlisi kadınlar kendilerini "kentli" olarak görmek ve göstermeye önem verir-

ken, orta sınıfından kadınlar açısından kentlilik, anonim kuralları da içeren bir değerler setinin bileşenidir.⁴

Ücretli ev hizmeti

Ev işlerinin kadınlığın inşasındaki kilit önemi bir yandan her sınıfın kadın arasında ortaklık yaratırken, aynı zamanda, birbirinden çok farklı deneyimlenebildiği için de, farklılığın alanı olarak görülebilir. Ev işlerinin sınıfı şarkın yeniden üretiliği bir deneyim alanı olarak ele alınması için en uygun bağlam, herhalde ücretli ev hizmetleridir. Çünkü burada iki farklı sınıfın kadın karşılaşmakla ve gündelik hayat içinde geliştirdikleri ilişki stratejileri dolayınıyla bir yandan güç kazanmaya çalışırken diğer yandan sınıfı şarkı kendi anlam sistemleri içinde algılayıp yorumlayarak, kendi öznelliklerini inşa etmektedirler.

Bu nedenle de ücretli ev emeğini herhangi bir istihdam alanımışçasına ele alıp kavramak mümkün değildir. Ev işi nasıl toplumsal ve tarihsel bir etkileşim ağı içinde kavrana bilirse, ücretli ev emeği de salt ekonomik istihdam ilişkilerinin ötesinde, çok daha karmaşık bir ilişkiler yumağı olarak anlaşılmalıdır. Ev işinin ayırt edici niteliği olan "karşılıksızlık" ve "görünmezlik", ücretli ev emeğinin de herhangi bir istihdam ilişkisinden nitelikçe farklı bir konumda oluşunun en önemli nedenidir. İşverenle çalışan arasındaki ilişki, çeşitli dolayılardan geçerek deneyimlenir, iki kadının birbirleri karşısındaki güçlenme stratejileri, bu dolyımlar üzerinden işler.

⁴ Görüşüğüm kadınlarından Hale'nin "sonradan gelenler"le ilgili değerlendirmeleri, modernlige ilişkisinin farklı deneyimlerin tipik bir örneğidir: Evlere temizliğe giderek birikiirdiği parayla bir hemşehrinden aldığı "duyum"u birlleştirip Belediye'nin imar planı değişikliğinden önce çok ucuz arsa alan ve böylece birkaç apartman dairesi sahibi olan işçisi ile ilgili olarak konuşurken, modern kurallar yerine kuralsızlığın hakim olduğunu vurgulamak üzere, "gücü gücü yetene" demişti.

Her şeyden önce, ücretli ev işçisi, "hanımının" yaptığı işleri yapsa bile, bu ilişki içinde işler tamamen farklı biçimde yapılmaktadır. İster temizlikçi, ister dadı ya da aşçı olsun, ücretli ev hizmetlisi (orta ve üst sınıftan) kadın işvereninin toplumsal statüsünü yeniden üreten bir rol oynamaktadır (Phyllis 1989). Proweller(1998), sınıfal ayrımların orta sınıfın kavramsallaşması dolayımından gerçekleştiğini tartışığı çalışmasında, sınıfal ayrımların toplumsal düzene ilişkin bir endişe halinden türetildiğini ileri sürer. Ona göre orta sınıf kendi kimliğini ve iktidarını tanımlanabilir "ötekiler"den farklı üzerinden kurar. McClintock'un (1997) belirttiği gibi, "orta sınıf kendini kategorileştirme yoluyla ayırdedebilir. Ahlaki kategorilerin kullanımasının önemi, bunların kadınları söylemsel kurgunun merkezine yerlestirmesindedir- çünkü kadınlar, öncelikle gözlenebilir konumdadırlar. (...) Evcillik külü, orta sınıfların kendilerini tanımlamalarında büyük önem taşır. Bu kültürün üretimindeki emek ise genellikle ev hizmetlerinin kullanımıyla görünmez kılınır"

Gül Özyegin (2004:36) de benzer bir noktadan hareketle şöyle der: "Ücretli ev emeği hem sınıf hem de cinsiyete bağlı geleneksel iş bölümünün yeniden üretilme süreçlerine temel oluşturur. Orta sınıfın kadınlarına ev işlerinden kaçmalarını ve hane içinde cinsiyete bağlı geleneksel iş ayrımlını görmezlikten gelmelerini sağlar" Gregson ve Lowe'nin (1994) orta sınıf evlerde ev işlerinin artık evin hanımı değil alt sınıftan bir başka kadın tarafından yapıldığı, dolayısıyla ev temizliğinin artık orta sınıftan kadınlar için uygun bir zaman geçirme yolu olmadığı şartlamalarına Özyegin de katılır ve bu süreçte kritik olanın, ücretli ev emeğin kadınlığın orta sınıf ve işçi sınıfı versiyonları arasında bir kırınlık yaratılmasında oynadığı rol olduğunu ekler.

Irish Marion Young, ev ve ev işi üzerine yapılışı çözümle-

mede evin kimliğin maddi hali olduğunu ileri sürer. Ona göre, "bu nedenle de yuva işi (*homemaking*), o evde yaşayanların kimliğinin maddi deslegini sağlar. (...) Ev, kimliğin maddileşmiş hali olarak sabit bir kimliğe işaret etmez; ancak kimliği geçmiş ile gelecek arasındaki sürekliliği sağlayan fiziksel varlığa bağlar. Bizi şeylere bağlayan bu bağ olmaksızın tam anlamıyla kayboluruz" (1997:151). Young, Arendt'in emek ile emek gücü arasındaki ayrimı ile Beauvoir'in süreğenlik ile aşkinlık ayrimını karşılaştırarak bu ayrimlarda baştaki kavramların (yani emek ve süreğenlik) bireviye ve doğusel olduklarını, çünkü yaşamın gündelik olarak sürdürülebilmesine hizmet etkilerini söyler. Ona göre aşkinlık ve emek gücü ise sanatın, yaratıcılığın, yenilikin alanına aittir. Bunun gibi, yuva işi ile ev işi (*home making- housework*) arasında da bir ayrim yaparak şöyle devam eder: "Yuva işi, nesnelere yaşayan anamlar ihsan etmek, onları uzam içinde ait oldukları kişilerin yaşam etkinliklerini kolaylaştmak üzere düzenlemektir" (Young 1997:152). Sevgi dolu bir bakım etkinliği ile ev halkı için anlamlı bir kimliğin sürdürülmesi, kütvetin bakterilerden arındırılmak üzere çamaşır suyuyla ovulmasından farklıdır. İkincisi, genel ve anonim bir etkinlikken, ilki özgürl ve kişiseldir. Ev hanımı, belirli bazı insanların hayatlarını düzenleyerek onların geçmiş ile gelecek arasında "kaybolmalarını" önler, onlara bağlanabilecekleri anamlar kurar. Bu etkinlik, Young'ın da belirttiği gibi, aşkinlik/süreğenlik ikileminin ötesinde, farklı bir kipe işaret eder- yuvanın içerisinde örülüen bir tarih kipine. Young'un eve ve ev işine ilişkin yaptığı bu çözümlemeyi sürdürürsek, ev işinin iki farklı biçiminin (yuva işi ile ev işi) iki farklı kadınlık形象si ile çakıştığını, ücretli ev emeğin orta sınıf kadınlığın (yuva işinin) kurulmasında vazgeçilmez önemde olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, bu iki işlevin kesin ve net çizgilerle

birbirlerinden ayrılamaz oluşu, hizmetçi/hanım ilişkisinin gerilimini yaratan önemli bir unsurdur. Çoğu ev işi, iki işlevi aynı anda içerir. Ev hanımı toz alırken ev halkını rahatsız edecek pislikleri uzaklaştırmakta ama aynı zamanda şimdiki zamanı kendisi ve birlikte yaşadığı insanlar için korumaktadır. Yahut annesinden öğrendiği bir yemeği pişirdiğinde, çocukların doyurmakta ama aynı zamanda, kendi yerel geleneklerini, aile bağlarını sürdürmektedir. İşlevlerin böylesine geçişken oluşu, ayrımin gün be gün gözetilmesini, yeniden çizilmesini ve hatırlatılmasını gerektirir. Bu, hem hizmetçi hem de hanım için kritik bir stratejik alandır.

Ev işlerinin en "kaba" olanlarının bile aynı zamanda "bakım" işi oluşu, yani dişi kuş işlevi ile basit ev işlerinin kolaylıkla birbirlerinden ayırdedilememesi, ücretli ev hizmetlerinin herhangi bir istihdam alanından farklı oluşunun nedenlerinden biridir. Ev işlerinin bu niteliği, çalışanın yaptığı işin sınırlanmasını güçleştirir, onun sadece emek gücünün değil, bir anlamda "kishiliğinin" de satın alınması anlamına gelir. Burada ev işçiliği, kapitalist üretim tarzına özgür sayılan "özgür emek"ten çok, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerine özgür sayılan bir biçimde bürünür (bu durum, ücretli ev emeğin kapitalizm öncesi döneme ait olduğuna değil, ev işinin karmaşık doğası nedeniyle, bir istihdam biçimini olmanın ötesinde, toplumsal/kısisel bir ilişki olarak görülmeli gereğine işaret eder). Bu nedenle, ne emeğin satın alınması fikri üzerine kurulu liberal sözleşme kuramı ve bu kurama dayalı istihdam kavramı, ne de Marksist iktisadın "sosyal emek" kategorisi, ücretli ev işçiliği söz konusu olduğunda uygun bir çerçeve sunar (Anderson 2000; Constable 1997). Aynı zamanda, Gül Özyegin'in (2004) de belirttiği gibi, ev işinin "modernleşmesi", çok boyutlu bir süreçtir ve evrimci modele pek de uymaz. Ev işinin doğasındaki ve

statüsündeki değişimler, bir dizi ekonomik ve toplumsal dinamiğin karmaşık bir bileşimine ve kadınların ücretli çalışma ile ilişkilerine bağlıdır. Dolayısıyla, ev işinin zamanla "profesyonelleşeceği" ve piyasanın alanı haline geleceği öngörüsü (modernleşmeci yaklaşılardaki gibi) pek çok örnekte yanlışlanmıştır (Rollins 1985, Romero 2002). Yapılan pek çok çalışmanın da gösterdiği gibi, hem endüstri sonrası toplumlarda hem de kalkınmakta olanlarda, ücretli ev emeği, kadınlar için genişleyen bir istihdam alanıdır ve bu alan, etnik ve ırk ayrımcılığının yeniden üretiliği bir yerdir (Hondagnieu-Sotelo 2001). Jenny White'in (1998) da gösterdiği gibi, kapitalist ekonomik etkinliğin merkezsizleşmesi, bir anlamda "informelleşmesi", salt ekonomik terimlerle anlaşılabilecek bir süreç degildir. Kadınlığın, anneligin ve kadınların cinselliginin kültürel yapılanmaları da çeşitli informel çalışma alanlarının (bu arada ücretli ev hizmetlerinin de) biçimlenmesinde önemli rol oynar.

Ücretli ev işçisi, kamusal alan ile özel alan ayrımlının izlenmesi için de kritik bir noktada durmaktadır. Bir yandan "işçi" olarak, bir sözleşme ilişkisi içindeyken, öte yandan, bu sözleşmenin konusunun "bakım işi" olması nedeniyle, işverenle "mahremiyet benzeri" bir ilişkisi vardır. Böyle bir durumda, hangi durumda hangi kuralların uygulanacağı, ilişkinin nasıl bir yapıda kurulacağı ve her iki taraf için de ne tür söylemsel ve pratik stratejilerin geliştirileceği, her bir özgül vaka için yeniden belirlenmek zorundadır. Böylece, kurgusal kamusal/özel ayrımlının ücretli emek bağlamında ve bu ilişki içindeki kadınlar tarafından nasıl algılanıp anlaşıldığına bakmak da mümkün olabilecektir. Feministi yazında sıkça rastlandığı gibi özel alanın kadınlara, kamusal alanın ise erkeklerle ait olduğu varsayımdan yola çıkıldığında, bu özel ilişki biçimini anlamak güçleşmektedir. Çünkü bu kurgusal ayırım, ezilmenin tek biçimli oldu-

ğu yanlışması yaratırken, iktidarın farklı biçimlerinin görülmesini engellemektedir (Leacock 1988).

Ücretli ev emeği, salt istihdam biçimi olarak değerlendirilemeyeceği gibi, "ezme-ezilme" kavram çerçevesinde de anlaşılamaz. Bütün ezme-ezilme ilişkilerinin çiftdeğerliliği kadar, ondan da daha fazla, ücretli ev emeği ilişkisi içinde iki tarafın da gündelik stratejiler kullanma alanları vardır.⁵ Kadınlığın ve ev işinin farklı tanımları üzerinden kurulan bu pratik ve söylemsel stratejiler, aynı zamanda bu tanımların yeniden üretiminde de rol oynarlar. Örneğin, ev hanımılığı ve annelike ilişkin kültürel normların değişmesiyle orta sınıfın kadınlarının evle ve ev işleriyle ilişkilerinin dönüşmesi ve ev dışı etkinliklerin ağırlık kazanması, çeşitli biçimlerde bu stratejilere de yansır: Temizlikçinin yaptığı işin "bedensel iş" olarak tanımlanması ve böylelikle ev hanımından farklılaştırılması gibi.

Çalışan kadınlar açısından ise, ideal olarak sunulan ev kadınlığı normlarına uymak pek çok nedenle mümkün görünmemektedir. Zaten annelik ile ücretli çalışma arasındaki ilişkini bu kadınlar için klasik orta sınıf ev kadınlığı tanımdan farklı bir biçimde kurduğu da söylenebilir. Özyegin, kendi görüşügű aileler açısından "ekmek kazanan erkek/yuvayı yapan kadın" modelinin uygun olmadığını söyleyerek, bu modelin evrenselliğini sorgulamakta ve "Türk köylüleri kadınlığın ve anneligin kadınların ücretli işe çalışmamasına karşı olduğunu düşünmezler. Tam tersine, iş ve toplumsallaşma alanlarının cinsiyete göre ayrılması geçerli olmasına rağmen, Türk köylüleri kadının ve erkeğin birbiri-

5 İktidar ilişkilerinin ezme-ezilme ilişkisi olarak kavramsallaştırılması, özellikle cinsiyet ilişkileri söz konusu olduğunda, kadınların iktidarla çok çeşitli ilişkilerinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Kadınların "ezilen cins" olarak kategorize edilmeleri, onların güç imgeleriyle kurdukları ilişkiyi, gücün farklı biçimlerini kullanabilmelerini, "yapabilirliklerini" görmezden gelmek gibi bir sonuca yol açabilmektedir. Bu konuda geniş bir tartışma için bkz. Elshain 1992.

ni tamamlayıcı, üretici görevlerinin üzerinde dururlar" (2004:99) demektedir. Dolayısıyla, "çalışan anne" konumu, her durumda çelişkili ve çatışmalı bir anlam taşımaz. Ya da ücretli çalışma, kendi başına bir saygınlık kaybı olarak deneyimlenmez. Ancak, kadınlığın temizlikle ve düzenle tanımlanıyor oluşu, alt sınıftan kadınların saygınlık elde etmek için ek bir çaba içine girmelerine yol açmaktadır.

(...) daha önce söz ettigimiz düzel ve toplumsal ritüellerle ilgili kaygıları bir ölçüde benimsemış olan kadınlar, para, zamanı-ve mekan yetersizliğinden dolayı bu kaygılara uygun davranışlar sergileyemediklerinde, eksiklikleri kapatmak için emeklerini ortaya koyup kendilerini paralıyor, simgesel olanla idare etmek durumunda kalıyorlardı. Be yazlaulan eşikler, kolalı perdeler, çocukların temiz giysiler içinde tulum çabası, tüm bunlar, "kaba" olmakla "saygın" olmak arasındaki farkın ortaya konma biçimleridir (Daviddoff 2002:149).

Temizlik işlerinde çalışan kadınların kendi toplumsal statülerini yükseltmek ve ev hanımı karşısında güç kazanmak için sıkılıkla kullandıkları söylemsel strateji de kendine bakıp evini ihmal eden orta sınıf kadını imgesi üzerinden kurulmaktadır. Görüşme tahlillerinde daha ayrıntılı tartışılan bu imge, idealleştirilen bir "Anadolu kadını" imgesinin karşısına, onu yüceltmek üzere konur. Bu iki zıt kadın imgesinin karşılıklı çalışmasına biraz yakından bakıldığında, kadınların ancak "kurban"lar olarak (cefakar, çilekeş kadın) olumlu bir değer taşıyabildiklerini, bu konumdan kurtulma yolundaki girişimlerinin (bireysellik iddiası gibi) bu olumlu değeri yok ettiğini görmek mümkündür. Kadınlar arasındaki farkların böyle imgeler yoluyla vurgulanması ve pekiştirilmesi, farklılığın sınıf ya da toplumsal konum değil, "ifset"le ilgili bir olgu olarak algılanmasına neden olur. Her si-

nıştan kadının bu imgeler konusunda son derece hassas olduğunu anlamak bu bakımdan zor değildir.

Bourdieu, toplumsal sınıfları "gerçeklikte basitçe verili olmayıp çalışma yoluyla kurulan kimlikler" olarak görüyordu. Toplumsal cinsiyetin de bunun gibi, biyolojik cinsiyetlerin toplumsal hayatıki yansımaları olarak değil, pratik içinde inşa edilen bir süreç olarak ele alınması gerektiğini söylemişistik. Ücretli ev hizmeti, sınıfın pratik ilişki (ya da mücadele) içinde kurulduğu bağlamı sunarken, aynı zamanda, cinsiyetin yalnızca kadın-erkek farklılığına değil, kadın-kadın farklılığına da işaret ettiğini, cinsiyetin "toplumsal" oluşunun, ilişkiler içinde kurulma özelliğinden kaynaklandığını göstermek için bir deneyim alanı da oluşturmaktadır. Ev işleri, kadınların erkeklerden farklılıklarını oluşturan ortaklık alanı olduğu kadar, kendi aralarındaki farklılıkların (sınıf, yaş, kültür...farklılıklarının) deneyimlenme alanıdır da.

Türkiye'de ücretli ev hizmetleri

Türkiye'de toplumsal değişim, asıl olarak "modernleşme" diyeBILECEĞİMİZ bir eksen üzerinde görülebilir. Türk modernleşmesinin gündelik hayat pratiklerinde nasıl ortaya çıktıgı, toplumsal yapılarla nasıl dinamik bir etkileşim içine girdiği, nasıl kendine özgü bir biçim aldığı ve nasıl bir yönelim içinde olduğu, ev işlerinin temsili ve algılanmasındaki büyük dönüşüme bakılarak izlenebilir (Navaro-Yaşın 2000). Taylorist bir ev kurgusu ve "modern" ev kadınlığı anlayışı, orta sınıfından kenli kadınları modernleştirirken, "pislik"le uğraşacak, ev işinin bedensel boyutunu temsil edecek bir "öteki"ne, bir "Cuma"ya ihtiyaç vardır. Cuma, "cahil ve geleneksel" köylü kadındır. Böylece orta sınıfın kadınlar evde üpki kocalarının temiz ve modern büroların-

da yaptıkları işe benzer bir işle uğraşarak "eşit ama farklı" bir cinsiyet kimliği kurabilmiş, alt sınıf kadınlarına da kadınlığın bedensel/kirlilikle ilgili/doğaya yakın/irrasyonel yanını temsile etmek düşmüştür (Hattatoglu Özbek 2000).

Türkiye'de halen içinde bulunduğu modernleşme sürecinde bütün değişimlere ve kırımlara karşı bir süreklikten, iki kadın stereotipinden söz edebiliriz: Modern kadın ile geleneksel kadın. Tanzimattan bu yana modernleşmenin ve modernleşmeye direnenmenin en önemli simgesi, hep kadın bedenleri ve kadın kimlikleri olmuştur. "Muhafazakâr" ya da ilerlemeci toplumsal projeler, politik simgelerini hep kadın bedenlerinde ve kendi politik hedeflerine göre kurguladıkları "kadın kimlik" ve "imge"lerinde ifade ettiler" (Durakbaşa 2000:37). "Modern" kadınlar için kendi kimliklerinin sınırlarında hep o öteki, "geleneksel" kadınlar bulunmaktadır. Ücretli ev emeği ilişkisinde tarafların kendilerini ve karşısındaki kadını bu iki stereotip aracılığıyla kavradığı, bu çerçevede anlaşıldığı görülmektedir (Bora 2002a).

Türkiye'de, kentli orta sınıf kadınlar için Öteki, uzun bir dönem için hemen hemen sadece "köylü" kadınlar olmuştur (Arat 1998). Bu kadınların iki kuşaktır kente yaşıyor olmaları onların "köylü" olarak algılanmasını engellemez. Burada sınıfısal farklılık ile başka toplumsal farklılıklar üstüste binmekte, yeni bir anlam yumağı oluşturmaktadır. Üstelik, ücretli ev işçiliği, ev işçisinin "öteki" olarak kurgulanışı yoluyla, orta sınıfından kentli kadın kimliğinin kurulmasındaki önemli yapı taşlarından da biridir (Bridget 2000).

Konuya alt sınıfından, ücretli ev emeğini sunan kadınlar açısından baklığımızda, bu emek sunumunun "kadının istihdama katılması" ya da "kadının kamuusal alana çıkması" olarak değerlendirilmesinin çok kolay olmadığı görülmektedir. Modernleşme, "klasik", yani Batı ülkelerinde yaşandı-

gı haliyle, evi dönüştüren, işlevini değiştiren, daraltan bir süreçtir. Üretim ve tüketimin odağında yer alan hanenin giderek sadece tüketici hale gelmesi, çekirdek ailenin "norm" olması gibi görünümler, modernleşmenin en temel özellikleri arasında sayılır. Oysa Türkiye, Batılı ülkelerden farklı bir modernleşme süreci yaşamış ve yaşamaktadır. "Ev"in işlevlerindeki değişim de farklı bir biçimde ortaya çıkmıştır. Özellikle alt-orta ve alt sınıflar açısından, evin üretim işlevi sona ermemiş, sadece biçim değiştirmiştir. Üstelik modern toplumda kurumsal yapıların üstleneceği varsayılan kimi işlevler, hâlâ "ev"lerde, bu evleri çevreleyen ağlarda halledilmektedir: Sosyal güvenlik, haberleşme, siyasal tutum geliştirme, vb. Piyasanın yaygınlaşmasıyla birlikte erkeklerin aileyi geçindirme rolleri esas olarak ücretli çalışma biçimini alırken, kadınlar ücret karşılığı olmayan, ancak ailenin yaşam düzeyini yükseltecek faaliyetlerini sürdürmüştür: Ev işleri, yaşlı ve çocuk bakımı, kişilik yiyecek hazırlanması, giysi üretilmesi, ailenin toplumsal statüsünü yükseltmek üzere toplumsal dayanışma ağları içinde rol üstlenilmesi gibi (Khoury ve Moghadam 1995; Afshar ve Agarwal 1989).

Bu nedenle, alt ve alt orta sınıfın kadınlarının ücretli olarak çalışmaya başlamaları sadece istihdam boyutuyla değil, bu istihdamın arka planındaki toplumsal ilişkilerdeki değişimlere de bakılarak incelenmelidir. Ücretli çalışmanın alt sınıfın kadınlar için alternatif maliyeti yüksek bir olağanoluşu nedeniyle,⁶ kentli kadın nüfusunun istihdam oranındaki artışın nedenlerinin ve doğrultusunun doğru bir biçimde tahlil edilebilmesi için sadece ekonomik değişkenlere değil, aynı zamanda toplumsal arka plana, aile içi güç ilişkilerindeki dönüşümlere, kadının toplumsal konumun-

6 Bu böyledir, çünkü hane halkının maddi, kültürel ve sembolik ihtiyaçlarını karşılamak için kadının yaptığı çalışmanın kullanım değeri yüksek, ücretli çalışmanın geliri ise düşüktür.

daki ve bu konuda yaygın tutumlardaki değişimlere de bâkılmâsı gerekir.

Orta ve üst-orta sınıflar açısından ev işlerini başkasına yaptırma, yeni bir olgu degildir. Küçük yaşta alınıp evlenme yaşı gelinceye dek evde çalıştırılan evlatlıklar, çamaşır günleri gelen gündelikçi kadınlar, dadılar, ev işlerini üstlenen uzak akrabalar, öteden beri bu sınıfın kadınlarının ev işlerinden bir ölçüde "özgürleşmesi"ni sağlamıştır (Özbay 1998). Bu işlerin ücretle yapılmaya başlanması bir yan dan önemli bir değişime işaret eder: Piyasa ilişkileri, "mahremiyet" alanına bu kanaldan da girmeye başlamıştır. Öte yandan, bu niteliksel değişime rağmen, ücretli çalışan ve çalışırıkan kadınlar arasındaki ilişki, eskisine benzer bir biçimde sürdürülmeye devam etmiştir: Birbirine akrabalık temmalleriyle hilâp etme, bayramlarda, özel günlerde hediye verme, aile sorunlarıyla ilgilenme gibi.

Evde ücretli (ya da bogaz tokluğununa) çalışan hizmetli, yalnızca kaba ev işlerini üstlenmez, aynı zamanda, "öteki kadın"ın evin içinde de varolması anlamına gelir. Ortadoğu toplumlarında şeref ve namus kavramları çerçevesinde yapılan ayrim, "bizimkiler" ile "öteki kadınlar" arasında kesin bir çizgi çizer. Bu ayrim, farklı biçimlerde, farklı problemler bağlamında dile getirilmiştir (örn. Saktanber 1993, Berkay 1993). Ferhunde Özbay (2002), bu ayrimın evin içindeki tarihine baklığı çalışmasında, el kızı-ev kızı karşılığından söz eder ve bu anlamda gelinler ile cariyeler ve evlatlıklar arasında bir geçişlilik olduğunu öne sürer. Gelinlerin ancak zaman içinde, çocuk(lar) doğurdukça ailenin bir ferdi haline geldiğini, bunun için de kendi geçmişlerinden, isimlerinden vazgeçmelerinin gerektiğini söyler. Özyegin de (2004) bir kapıçı karısının "hepsinin gelini oldum" dediğini aktararak, bu geçişliliğe işaret eder. Ücretli ev hizmetlisi, bu anlamda, evin içindeki "öteki kadın"dır. Bu nedenle, bir

yandan "aileden biri gibi" davranışlsa da, öyle olmadığı, farklı olduğu, değişik biçimlerde ifade edilir. Bu ilişki içindeki farklılık özünde sınıfal farklılık olsa da, modern/gelenekSEL, köylü/kentli, cahil/egitimli, temiz/pis gibi ikilikler üzerinden kurulur.

Ancak, elbette ki bu ilişkideki değişim eğilimlerini izlemek önemlidir; evin içindeki "öteki kadın"ın ve ev hanımının onun karşısındaki konumu, zaman içinde değişmiştir. Bugün evlatlıklardan değil, ücretli ev hizmetlilerinden söz etmekteyiz. Bu iki konum arasında benzerlikler olmakla birlikte ("aileden biri" gibi davranışmak gibi) büyük farklılıklar da vardır. Kadınların iktidar/güçlenme stratejileri ile ilgili alı bölümde daha ayrıntılı tartışacağım gibi, bu farklılıklar, bir yandan orta sınıfın ev kadınlığının değişimine bağlıdır, bir yandan da ev hizmetlerinin kendilerine ilişkin algılarındaki değişimelere. "Ev hanımılığı", kadınların aslı toplumsal konumları olmaktan çıkıp yeni kuşaklarda kariyer ve meslek sahibi olmak önem kazandıkça, ev işleri, doyayıyla da ücretli ev hizmetlerinin konumu da değişmektedir. Öte yandan, ev hizmetlileri açısından, kendilerini "geleneksel" ya da "köylü" olarak görmekten uzaklaşıkça, işverenleriyle ilişkilerinin biçimini de farklılaşmaktadır.

1980'lerde piyasa ilişkilerinin yayılması yeni bir ivme kazandığında, ücretli ev işçiliği de bu gelişmeden etkilenmiş ve büyük kentlerde, aracı şirketler ortaya çıkmıştır. Yirmi yılda hızla çoğalan ve etkinlik alanlarını geliştiren bu şirketler, temizlik, çocuk ve yaşlı bakımı gibi ev içi sorumlulukların yerine getirilmesi talebi ile arzını karşı karşıya getirmektedirler. Bu alanda çalışan şirketlere ilişkin yasal düzenlemelerin henüz yapılmamış olması, hem çalışanlar hem de çalıştırılanlar açısından ciddi sakıncalar ve riskler doğurmaktır, kurallar piyasanın durumuna göre degişebilmektedir.

Yine 1980'lerde başlayıp hızlanan göçmen işçi çalışma eğilimi, ev hizmetlerinde de görülmektedir. İlkin Uzak Doğu hizmetçi/dadılar piyasaya girmiş, onları eski Doğu Bloku ülkelerinden gelenler izlemiştir. Büyük bir bölümü çalışma izni olmadan çalıştırılan yabancı ev işçileri, genellikle daha kötü koşullarda yaşamaktır, işverenlerden daha kötü muamele görmektedirler. Yabancı ev işçilerinin Türk işverenler ve diğer ev işçileri tarafından algılama biçimini, Türkiye'de iki farklı sınıftan kadınların kimliklerinin inşasına ilişkin de önemli ipuçları sunmaktadır. Bu kitapta temizlik şirketleri ve yabancı hizmetçiler konularına girmedim ama bu yeni görünümlerin ücretli ev hizmetleri alanında ne gibi değişimler yaratacağının izlenmesi son derece önemlidir.